

УДК 378.018.4.001.045

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ

Л.О.Хоменко-Семенова

Резюме. У статті йдеться про особливості професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в Україні.

Ключові слова: соціальна політика, соціальна робота, соціальний працівник, професійна підготовка, професіоналізм.

Резюме. В статье рассматриваются вопросы профессиональной подготовки будущих социальных работников в Украине.

Ключевые слова: социальная политика, социальная работа, социальный работник, профессиональная подготовка, профессионализм.

Summary. In the article the questions of professional preparation of future development workers are examined in Ukraine.

Keywords: social politics, social work, social worker, professional preparation, professional competence.

Постановка проблеми. Особливості розвитку соціальної сфери суспільства, ускладнення суспільного життя громадян внаслідок соціальної, економічної і політичної кризи держави потребують прогресивних підходів у підготовці фахівців соціальної сфери, формуванні вітчизняної інтелігенції, еліти нації. Головною проблемою формування соціальної політики на сучасному етапі розвитку українського суспільства є переоцінка матеріального чинника, адже, не зважаючи на важке економічне становище нашого суспільства, все ж сподіваємося на розв'язання соціальних проблем не лише шляхом матеріальних дотацій. Визначити правильну стратегію у розвитку соціальної політики, конкретних напрямків і сфер соціальної роботи, системи підготовки кадрів для цієї сфери, боротися за ствердження і важливість цієї професії, не допускати її девальвації — для України сьогодні надзвичайно важливі питання.

Отже, соціальна політика і професійна соціальна робота взаємопов'язані таким чином, що зазвичай соціальна політика реалізується за допомогою діяльності соціальних працівників, котрі виконують різні форми соціальної роботи, великі разові державні рішення й заходи, спеціалізовані та комплексні соціальні програми. Відтак можна стверджувати, що соціальна робота – це форма, спосіб реалізації соціальної політики, яка якраз і розкривається в соціальній роботі за допомогою професійної діяльності соціальних працівників.

Україні притаманна своєрідність процесу становлення професії соціального працівника й соціального педагога: офіційне визнання професій «соціальна робота» і «соціальна педагогіка» скоріше можна назвати юридичним оформленням того, що було вже нагромаджене практикою, теорією, історією нашого народу. У цьому полягає особлива складність соціальної ситуації, в якій формується професія соціального педагога й соціального працівника в Україні, а значить і система підготовки відповідних фахівців.

Метою даної статті є обґрунтування професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в Україні, професійних якостей соціального працівника, його функцій та перспектив, його готовності до виконання своїх професійних обов'язків. Реалізація даної мети передбачала виконання таких завдань: 1) оглядовий аналіз основних наукових публікацій з проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників; 2) обґрунтування основних складових професіоналізму майбутніх соціальних працівників та його значення у їхній професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Динамічні зміни в суспільстві зумовлюють виникнення нових різновидів професійної діяльності, які спрямовуються на обслуговування певних життєвих сфер людини. Це так звана група «соціономічних професій», до яких належить і соціальна робота, що

утвердилася в країнах Західної Європи понад сто років тому, а в Україні отримала визнання як фах лише на початку 90-х років ХХ століття. Так, В.Курбатов ототожнює поняття «соціономія» і «соціальна робота», вказуючи на те, що міждисциплінарні дослідження різних аспектів допомоги людям створюють фундамент науки – теорії соціальної роботи, або соціономії, «предметом якої є професійна допомога людям, які її потребують» [3, с. 74].

Аналіз наукових досліджень. Проблема професійного розвитку фахівця, становлення його професіоналізму успішно розробляється у психології, акмеології, професійній педагогіці й найбільш ґрунтовно відображається в науковому доробку О.С.Анісімова, С.С.Вітвицької, Н.В.Гузій, А.О.Деркача, І.А.Зязюна, Д.С.Мазохи, Г.М.Сагач та ін. Аналіз теоретичних і методичних засад професійно-педагогічної підготовки студентів простежується в працях Ш.О.Амонашвілі, В.П.Андрушенка, О.Є.Антонової, Є.С.Барбіної, Н.М.Бібік, Я.Я.Болубаша, В.І.Бондаря, О.В.Глузмана, О.А.Дубасенюк, Н.В.Кузьміної, М.М.Левшина, О.М.Мельник, О.Г.Мороза, О.М.Пехоти, Т.В.Семенюк, С.О.Сисоевої, В.О.Сластьоніна, Л.О.Хомич та ін.

Особливості підготовки соціального працівника висвітлювалися в публікаціях зарубіжних авторів (Л.Гусякова, М.Доуел, В.Курбатов, Ф.Парслоу, Ш.Рамон, С.Тетерський, Є.Холостова, С.Шардлоу та ін.) і в працях вітчизняних науковців – В.Андрушенка, С.Архипової, В.Беха, А.Горілого, І.Звереві, А.Капської, І.Козубовської, В.Кременя, М.Лукашевича, В.Поліщук, В.Полтавця, Т.Семигіної, Ю.Швалба та ін. Всебічне дослідження професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти здійснено в першій в Україні докторській дисертації О.Карпенко. Спільною ідеєю більшості наукових пошуків є думка, що забезпечення суспільства кваліфікованими фахівцями соціальної роботи зумовлює потребу ґрунтовного дослідження процесів професіогенезу майбутніх соціальних працівників.

В той же час, недостатньої уваги приділяється таким проблемам:

- процес підготовки здійснюється поза економічними, політичними й соціальними інститутами, які загалом визначають розвиток соціальної політики а, значить, і соціальної роботи;
- навчальні заклади, які готують фахівців для соціальної сфери, досить часто виключають себе і студентів із проблем соціальної сфери на місцевому рівні і не беруть участі у їх вирішенні;
- система освіти не дає можливості усім здібним і бажаючим із місцевої громади отримати підготовку в галузі соціальної роботи, не віддає перевагу цим людям;
- практика і навчання соціальній роботі часто відображають «статус кво» і не направлені на її зміни і розвиток;
- у багатьох країнах гострою залишається проблема взаємин між державною системою і неурядовими організаціями;
- у процесі підготовки фахівців для соціальної сфери акцент робиться на міське середовище, на середній клас, а це означає, що соціальна освіта далека від життя переважної більшості бідних і нещасних людей і не може надати суттєвої допомоги у поліпшенні їхнього благополуччя;
- більша частина випускників досі ще в основному працює в державних структурах по наданню соціальної допомоги.

Виходячи із цих суперечностей або, краще сказати, недоліків, можемо дійти висновку, що підготовка соціального працівника в Україні на сьогодні є дуже важливим і не повністю розв'язаним питанням, оскільки потрібно чітко з'ясувати його позицію у суспільстві, сукупність основних компетенцій, його мотивацію до професійної діяльності, професійну майстерність, морально-етичні якості.

Підготовка соціальних педагогів і соціальних працівників як окремих напрямків професійної освіти і професійної діяльності почала формуватися на початку 1990-х років. У квітні 1991 року Постановою Держкомпраці СРСР Кваліфікаційний довідник посад керівників, спеціалістів і службовців був поповнений кваліфікаційною характеристикою “спеціаліст із соціальної роботи”, “соціальний педагог” та “соціальний працівник”. Ці посади стали еквівалентом прийнятої в світі посади “соціальний працівник”.

На даний час професійна підготовка фахівців соціальної сфери в Україні здійснюється у різних формах: очна, очно-заочна, заочна, вечірня, екстернат та інші – і передбачає багаторівневий характер освіти: допрофесійна, професійна, післядипломна, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів. Соціальні працівники мають можливість отримувати різну професійно-рівневу кваліфікацію і спеціалізацію у середніх навчальних закладах (училищах, технікумах, коледжах, ліцеях) та у вищих навчальних закладах (інститутах, університетах, академіях, спецакультетах) та ін.

Фахова підготовка майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах здійснюється на основі Державного галузевого стандарту спеціальності «Соціальна робота» [1]; розглядається науковцями в площині аналізу особливостей професійного навчання соціальних працівників в Україні [5], визначення перспектив та формування системи підготовки та підвищення кваліфікації [2].

Підготовка фахівців для соціальної і соціально-педагогічної роботи в нашій країні також має певні проблеми. Перш за все вимагає серйозного вдосконалення технологія підготовки майбутніх фахівців; вищі учбові заклади потребують серйозної державної підтримки в плані фінансової допомоги, матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, активізації процесів підготовки професорсько-викладацького складу як у країні, так і за кордоном. Актуальною є проблема перепідготовки працівників соціальних служб: адже функціонуючі соціальні служби на 60-70% укомплектовані фахівцями, які не мають відповідної професійної підготовки. Гострою для України є проблема підготовки підручників, посібників з соціальної і соціально-педагогічної роботи, пакетів навчально-методичної документації.

Перед соціальною освітою в Україні стоїть складне завдання – збалансувати складну ситуацію сьогодення, поставивши в центрі уваги людину, зробивши на неї ставку, особливо людину, чия безпека, життєвий рівень, права і благоустрій варто змінити на краще.

Сьогодні процес самоствердження фахової соціальної роботи в Україні відбувається в напрямках, що сприяють процесам професійної ідентифікації соціальних працівників у напрямку професіоналізації, а саме:

- створення професійних об'єднань – таких, як Українська асоціація соціальних педагогів і соціальних працівників, Ліга соціальних працівників, Асоціація шкіл соціальної роботи тощо;

- виокремлення соціальних працівників із загального кола фахівців соціальної сфери на основі позиціонування соціальної роботи як наукової дисципліни та практичної діяльності, що має свою специфіку і не схожа на інші професії, хоч і перетинається з багатьма із них;

- встановлення контактів із соціальними працівниками інших країн – для ознайомлення з практикою соціальної роботи за кордоном та міжнародного визнання соціальної роботи в Україні.

У результаті обґрунтування сутності професійної соціальної роботи актуалізується необхідність визначення особливостей підготовки майбутніх соціальних працівників до фахової діяльності.

Необхідною умовою для вибору цієї професії є соціальна спрямованість особистості, наявність відповідних соціальних якостей: гуманізму, доброзичливості, справедливості, відповідальності, терпеливості, врівноваженості, готовності стати на захист клієнта, прийти на допомогу, підтримати.

Професіоналізм соціального працівника характеризується наявністю у нього:

- професійного покликання;
- глибокої мотивації до виконання праці у різних його модифікаціях;
- духовно-моральних якостей, схильності до роботи з людьми;
- професійної майстерності;
- об'єктивно-критичного ставлення до своєї діяльності;
- професійної гордості як соціально-психологічного стану особистості.

На жаль, треба визнати, що далеко не всі працівники соціальних служб, що займають посади фахівців з соціальної роботи, можуть успішно виконувати посадові обов'язки, володіють професійною майстерністю, достатнім досвідом для успішного розв'язання проблем клієнтів соціальних служб, тобто далеко не всі є професіоналами.

Становлення професіоналізму завжди починається з професійної підготовки та виховання фахівців, поетапного формування системи практичних навичок системи соціальної роботи та професійної майстерності. Без професійної майстерності неможлива організація індивідуальних соціальних послуг з метою вирішення важких життєвих ситуацій клієнта та забезпечення соціально-психологічної гармонії його життєвого функціонування. Зокрема, у дисертаційному дослідженні В.Тименка вказується, що кожна професія базується на специфічній для неї системі знань як теоретичного, так і практичного характеру, а також на критеріях успішного розв'язанні певних, пов'язаних із нею проблем [4].

Соціальний працівник мусить володіти фаховими знаннями з психології, філософії, історії, соціології, психіатрії, медицини, валеології тощо. Наприклад, якщо соціальний працівник не знається на психології, йому буде дуже важко спілкуватися з людиною, якій він зобов'язаний допомогти. Адже до кожної людини є особливий індивідуальний підхід. Якщо особа не знає його, вона не спроможна допогати іншим, а тому і бути соціальним працівником також не може. Якщо людина займається милосердям, необхідно, щоб вона знала медичну науку. Соціальний працівник повинен вміти надавати першу допомогу.

Соціальний працівник, як і кожна інша людина, громадянин своєї держави, зобов'язаний знати історію свого народу й, звісно, розумітися на основах соціальної історії.

Філософія тісно пов'язана з соціальною роботою. Соціальний працівник у своїй діяльності має справу з людиною, взаєминами між особистістю і колективом, між соціальними групами. Уся його діяльність спрямована на удосконалення людських взаємин, на втілення в життя ідеалів гуманізму. Саме

через розвиток ідеї гуманізму розглядається зв'язок соціальної роботи з філософською проблематикою.

Валеологія також має велике значення для соціального працівника. Адже піклуватися про людей так само важливо, як підтримувати нашу природу бездоганно чистою.

Знати законодавство, правові аспекти соціального захисту, теорії та методи соціальної роботи, наявні ресурси та методи їх використання; уміти спілкуватися та надавати інформацію, оцінювати потреби та представляти інтереси людини.

Також важливим є морально-психологічне задоволення від праці, від отриманих результатів, бо немає більшого задоволення у житті, як допомога іншій людині. Саме у цьому полягає робота соціального працівника – повага до гідності особистості: кожна людина є неповторною та унікальною, що необхідно враховувати соціальним працівникам, не допускаючи жодного прояву зневаги до клієнта.

Допомагати людині у складних життєвих обставинах, наслідки яких вона не може подолати самостійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку із старістю або станом здоров'я, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, насильство, малозабезпеченість, психологічний чи психічний розлад, стихійне лихо, катастрофа тощо).

До того ж, досвід соціальної роботи дає впевненість у здатності подолати проблеми, що можуть виникнути у майбутній власній сім'ї.

Вихід соціальної роботи на професійний рівень потребує, щоб цю професію вибирали люди зі сформованими моральними якостями, які виконують пізнавальну, оцінювальну, виховну функції, а її складовими є моральна свідомість, моральна діяльність, моральні відносини. Норми і принципи моралі, моральні переконання, моральні ідеали та почуття становлять систему моралі, яка складає основу життєвої позиції особистості.

До провідних морально-ділових якостей соціального працівника належать: гуманістична спрямованість, любов до людей, цілеспрямованість, відповідальність, доброта, ввічливість, тактовність, коректність, порядність, чесність, справедливість, співчуття, єдність слова й діла, громадянська мужність, рішучість, контроль, самоконтроль, готовність прийти на допомогу, вміння залишатися вірним своїм переконанням у складних життєвих ситуаціях.

Висновок. Проведений аналіз наукових літературних джерел показав, що соціальна робота розглядається як наука, як інструмент реалізації державної соціальної політики, як синтетична навчальна дисципліна і як унікальний специфічний вид професійної діяльності, до якої необхідно готувати майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах. Для розв'язання цього завдання потрібен весь досвід, знання, які нагромаджені в нашій країні і за кордоном і які ми повинні навчитися мудро використовувати й розвивати.

Література

1. Державний галузевий стандарт спеціальності «Соціальна робота». – [Чинний від 2005-04-10.] / Наказ МОН України № 573. – 275 с.
2. Мельник С. Перспективи підготовки фахівців для соціальної сфери / С. Мельник // Соціальний захист. – 2002. – № 8. – С. 22–25.
3. Социальная работа / под. общ. ред. проф. В. И. Курбатова. – Ростов-на-Дону : «Феникс», 1999. – 576 с.
4. Тименко В. М. Педагогічні засади соціальної роботи зі студентською молоддю у вищих навчальних закладах США : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Володимир Миколайович Тименко ; Ін-т проблем виховання АПН України. – Київ, 2005. – 19 с.
5. Туряниця В. Самостійна робота студентів як важлива складова комплексної підготовки фахівців у розрізі кредитно-модульної системи навчання та шляхів її реалізації на сучасному етапі реформування вищої школи / В. Туряниця, М. Лемак // Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту : Серія «Педагогіка. Соціальна робота». – 2004. – № 7. – С. 192–194.